

Primljeno: 7.7.2025.
 Prihvaćeno: 1.10.2025.
 DOI: 10.36506/av.68.8

Marko Medved

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci
 Rijeka, Hrvatska
 marko.medved.rijeka@gmail.com

MISAL RIJEČKOGA AUGUSTINSKOGA SAMOSTANA SV. JERONIMA IZ 1464. GODINE (BRITISH LIBRARY, MS 2907)

UDK: 272-789.4(497.56 Rijeka)“13/17”
 271.4(497.56 Rijeka)“13/17”
 264-12(497.56 Rijeka)“1464”

Izvorni znanstveni rad

Autor opisuje rukopis iz British Library (“Britanska knjižnica”) u Londonu pod signaturom MS 2907 koji pripada fondu Harley, jednomu od utemeljiteljskih fondova Britanske knjižnice. Riječ je o rukom pisanoj i iluminiranoj liturgijskoj knjizi na latinskom jeziku koja je do sada pogrešno atribuirana augustinskomu samostanu u talijanskom gradu Ceccanu. U Londonu su latinski toponim grada Rijeke Flumine pogrešno povezali sa samostanom S. Maria a Fiume u talijanskoj regiji Lazio. Dokazujući da je podrijetlo misala augustinski samostan sv. Jeronima u Rijeci, koji je u tom gradu djelovao od sredine 14. do pred konac 18. stoljeća, autor ukazuje na to da su dva priora spomenuta u misalu u tom vremenu bili nadstojnici riječke redovničke zajednice. Misal, koji je po narudžbi priora riječkoga augustinskoga samostana 26. rujna 1464. dovršio Johannes Saxo, ima više iluminacija u boji, od kojih su neke objavljene u radu uz transkripciju tekstova. Raspršivanje knjižne građe, koje se je dogodilo još za vrijeme postojanja samostana i nakon njegova ukidanja, razlog je tomu da je dio kulturnih dostignuća augustinskoga samostana u Rijeci do danas ostao nepoznat historiografiji i široj javnosti. Koliko je poznato, ovaj je misal najstarija do danas očuvana riječka liturgijska knjiga.

Ključne riječi: Red augustinaca pustinjaka; British Library (Britanska knjižnica); samostan sv. Jeronima u Rijeci; iluminirani misali; Katolička crkva; Rijeka

1. Uvod

Riječku crkvu sv. Jeronima sa samostanom, u kojoj su od 1951. dominikanci,¹ u srednjem su vijeku izgradili augustinci. Ordo Eremitarum Sancti Augustini bila je prva redovnička zajednica u gradu Rijeci. Hrvatskoj je historiografiji povijest augustinaca pustinjaka malo poznata, posebice uzevši u obzir njihovu srednjovjekovnu prisutnost diljem zemlje. U Rijeci su augustincima samostan i crkvu u 14. stoljeću gradila Devinska gospoda, a prvih godina 15. stoljeća dovršili su ju Walseeovci. Sve do zatvaranja samostana 1788. u sklopu reformi Josipa II. augustinci su obilježili grad Rijeku i širu okolicu ne samo u vjerskom i ekonomskom, nego i u kulturnom pogledu.²

Mada je općepoznata važna uloga redovništva za kulturu u srednjovjekovnoj Crkvi i društvu, s obzirom na činjenicu da donedavno historiografija nije s dovoljnom pažnjom pristupala proučavanju riječkih augustinaca, ponajviše zbog raspršenih vrela, konkretni pokazatelji što je značio kulturni doprinos samostana sv. Jeronima bilo je teško pobliže odrediti, osim za arhitekturu i altaristiku dijela sačuvanoga samostana.³ Već je pisano o negativnim posljedicama jozefinskoga zatvaranja samostana na augustinsko arhivsko gradivo iz Rijeke, ali nije bilo očito da se među neotkrivenim knjižnim nasljeđem krije i vrijedan misal, koliko je poznato najstariji sačuvani misal korišten u katoličkoj liturgiji grada Rijeke.⁴

2. Fond Harley u Britanskoj knjižnici

Misal MS 2907 pripada fondu Harley, jednomu od utemeljiteljskih fondova British Library ("Britanska knjižnica") kao središnje knjižnice Ujedinjenoga Kraljevstva. Taj knjižni fond jedan je od najvažnijih i najbogatijih srednjovjekovnih rukopisnih fondova u svijetu. Osnovali su ga Robert Harley (1661.-1724.) i

¹ Ivan Armanda, "Dolazak dominikanaca u Rijeku i prva dva desetljeća njihova samostana sv. Jeronima (1951.-1971.)," *Časopis za suvremenu povijest* 50, br. 2 (2018): str. 305-334.

² Giovanni Kobler, *Memorie per la storia liburnica di Fiume I* (Rijeka: Stab. Tipo-lit. Fiumano di E. Mohovich, 1896), str. 98-105; Luigi Maria Torcoletti, *La chiesa e il convento degli Agostiniani di Fiume* (Rijeka: Stabilimento Tipografico de La Vedetta d'Italia, 1944); Antun Herljević, "Arhiv augustinskog samostana u Rijeci," *Jadranski zbornik* 7 (1969): str. 435-459; Silvino Gigante, "Gli Agostiniani del convento di S. Girolamo," *Bullettino della Deputazione fiumana di storia patria* 1 (1910): str. 16-96; Guido Depoli, "Aggiunta all'inventario dell'archivio degli Agostiniani," *Bullettino della deputazione fiumana di storia patria* 2 (1912): str. 131-133; Radmila Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas* (Rijeka: Riječki izdavački centar, 1988), str. 45-49.

³ Tek je nedavno historiografija valorizirala višestoljetnu povijest toga najstarijega samostana u Rijeci. Usp. Marko Medved, *Filius conventus Fluminensis: Augustinci pustinjaci sv. Jeronima u Rijeci* (Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet, 2020).

⁴ Marko Medved, "Incuria et vandalismus – sudbina arhiva augustinskoga samostana sv. Jeronima u Rijeci," *Arhivski vjesnik* 62 (2019): str. 85-105. Autor ovoga rada atribuciju riječkomu augustinskomu samostanu objavio je 2020. u monografiji *Filius conventus Fluminensis*, str. 144-146. Nakon istraživanja u Britanskoj knjižnici 2025., tada objavljene podatke sada proširuje novim spoznajama, a javnosti nudi i izabrane snimke iluminiranih listova iz te liturgijske knjige. Ovaj rad povezan je s projektom *Kulturna povijest Rijeke: obrazovanje i knjižnice* Sveučilišta u Rijeci.

njegov sin Edward Harley (1689.-1741.). Nakon Edwardove smrti, zbirku je 1753. otkupila britanska vlada. U Britansku knjižnicu preuzet je 1973. iz British Museum ("Britanski muzej").

Harleyev knjižni fond osnovan je u listopadu 1704. godine kada je Robert Harley otkupio više od 600 rukopisa iz zbirke *sir* Simondsa d'Ewesa (1602.-1650.). Godine 1711., nakon što je Harley dobio naslov grofa od Oxforda i Mortimera, njegov sin Edward Harley aktivno je radio na obogaćenju zbirke. U drugom desetljeću 18. stoljeća Harleyevi počinju koristiti strane agente za kupnju rukopisa s europskoga kontinenta, posebno iz Francuske, germanskih zemalja i Apeninskoga poluotoka. Brojne važne britanske i strane zbirke prodavane su na aukcijama u Londonu nakon 1720., što je omogućilo daljnje akvizicije. Istaknutu ulogu u formiranju knjižnice imao je Humfrey Wanley (1672.-1726.), koji je 1708. postao knjižničar u službi Harleyevih. Njegov dnevnik (*Lansdowne manuscripts 771-772*) i pisma važan su izvor za poznavanje razvoja te zbirke. Edward Harley ostavio je knjižnicu svojoj ženi Henrietti Cavendish Harley, grofici od Oxforda i Mortimera (1694.-1755.), na korištenje za vrijeme njezina života, a potom je nasljedstvo preneseno na njihovu kćer Margaret Cavendish Bentinck, kneginju od Portlanda (1715.-1785.). Godine 1753., grofica i kneginja prodale su rukopise državi za 10.000 funti, na temelju Zakona Parlamenta, kojim je također osnovan Britanski muzej.

Harleyevi rukopisi čine jednu od utemeljiteljskih zbirki Britanske knjižnice. Zbirka obuhvaća više od 7.000 rukopisa, 14.000 povelja i 500 svitaka, koji pokrivaju razdoblje od 8. do 17. stoljeća. Neki od tih rukopisa već su dobro poznati, poput Harleyeva psaltira (Harley MS 603), *Book of the Queen* (Harley MS 4431) ili *Book of Thomas More* (Harley MS 7368), ali mnogi još uvijek nisu vrednovani u zadovoljavajućoj mjeri.⁵

U novije vrijeme dio je Harleyevih rukopisa katalogiziran i digitaliziran, ali još uvijek postoje i nekatalogizirana djela. Misal MS 2907 spada u nedigitalizirani dio fonda.

3. Opće karakteristike misala

Misal MS 2907 na vrhu prvoga folija (1r) donosi bilješku: »20 die Februarii, AD 1724/25«. Autor bilješke je Humfrey Wanley, knjižničar Roberta Harleya, koji je na sličan način to učinio i kod drugih rukopisa toga istoga fonda.⁶ Opravdano je pretpostaviti da je riječ o vremenu kada je misal dospio u ruke kolekcionara fonda Harley.

⁵ "Cataloguing the Harley Manuscripts," *British Library*, pristupljeno 2. srpnja 2025., <https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2019/05/cataloguing-the-harley-manuscripts.html>.

⁶ British Library, MS 2907, 1r.

Misal se sastoji od 250 folija. Ima crvene tvrde korice najvjerojatnije načinjene pri zadnjem uvezivanju. Sastavljen je na pergamentu dimenzija 295 mm x 215 mm. Tekst je u dva stupca postavljena u okvir od 200 mm x 140 mm. Četiri su papirnata prazna zaštitna lista na početku i četiri na kraju misala. Misal je pisan goticom. Prethodni uvez, možda izvorni, smeđe kože s utisnutim ornamentima i prošaran, zalijepljen je s nutarnje strane sadašnjih crvenih tvrdih korica. Vjerojatno je to učinjeno pri restauraciji i ponovnom uvezivanju 1967. godine.

Nakon folija 250 umetnut je list s upisanim datumima: prosinac 1879. i početak 1967. godine, kada je misal pregledan i uvezan: »Dec. 1879. Examined after binding. 18.1.1967.« Ti su podatci popraćeni nečitljivim potpisom.

Misal možemo ovako sumarno opisati: godar, liturgijski kalendar blagdana i svetaca (ff. 1r-6v); egzorcizmi soli i vode te blagoslov vina (ff. 7r-8v); evanđelje i čitanja za Cvjetnicu s rubrikom *Passio Domini Nostri Ihesu Christi secundum Matheum* (ff. 9r-18v); temporal (*Proprium de tempore*) s rubrikama rimske postajne (stacionalne) liturgije: *Incipit ordi misalis secundum cursum Sanctae Romanae Ecclesiae dominica prima de adventu Somini stacio ad Sanctam Mariam Maiorem te introit Ad te levavi* (ff. 19r-76r); rubrike *Proprium de tempore (rubricae generales)* i incipit *Adventus domini celebratur ubique dominicus dies* (ff. 77r-83v); *Ordo missae* (ff. 84r-87v); nastavak temporalna (*Proprium de tempore*) od Uskrsa do 24. nedjelje nakon Duhova s incipitom *Resurrexi et adhuc tecum sum* (ff. 88r-147v); sanktoral (*Proprium de sanctis*) s rubrikom *Incipit proprium sanctorum de missali per anni circulum primo in vigilia sancti Andree apostoli* (ff. 148r-195v); *Comune de sanctis* (ff. 196r-240r) s rubrikom *Incipit comune sanctorum per circulum anni primo in vigilia unius apostoli* zajedno s misom posvete crkve i oltara te zavjetne mise (ff. 221r-240r); sekvence za cijelu liturgijsku godinu *Incipiunt sequencias per ciclum anni* s introitom *Grates nunc omnes reddamus Domine Deo* (ff. 241v-250v).

4. Iluminacije u misalu

Misal ima više iluminacija u boji.⁷ One se odnose na svetkovine i blagdane tijekom liturgijske godine i postavljene su na početku introita liturgije dotičnih dana: Duhovi f. 106v, Presveto Trojstvo f. 114r, Tijelovo f. 115r, kao i litanije svih svetih f. 73v. Dio iluminacija je dovršen, a dio je ostao u skicama i nije dovršen zbog nama nepoznatih razloga.⁸

⁷ O iluminiranim liturgijskim knjigama i njihovoj umjetničkoj vrijednosti usp. Janet Backhouse, *The Illuminated Manuscript* (London: Phaidon, 2006); Jonathan J. G. Alexander, *Medieval Illuminators and their Methods of Work* (New Haven: Yale University, 1993); Christopher de Hamel, *A History of Illuminated Manuscripts* (Oxford: Phaidon, 1997); *Under the Influence: The Concept of Influence and the Study of Illuminated Manuscripts*, ur. Alixe Bovey i John Lowden (Turnhout: Brepols, 2007). Od hrvatskih autora usp. Anđelko Badurina, *Iluminirani rukopisi u Hrvatskoj* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1995).

⁸ U drugom dijelu članka donosimo snimke iluminacija i transkripciju tekstova dotičnih folija.

Svojom umjetničkom vrijednošću nekoliko se iluminacija posebno ističe. Plijene pozornost tri velika iluminirana inicijala (ff. 66v, 88r, 106v) s trostranim ili djelomičnim bordurama u kojima se ističu biljni ornamenti. Iluminacije su izvedene u boji i zlatu, a nalazimo ih na početku liturgijskih čitanja za Prvu korizmenu nedjelju, Uskrs i Duhove. Inicijal na f. 88r je nedovršen. Dva velika inicijala na ff. 30r i 31r s trostranim bordurama biljnoga ornamenta, skiciranih smeđom tintom, ostala su nedovršena. Na f. 19r velik je iluminirani inicijal s biljnim ornamentima u boji i zlatu koji se protežu na margine, smješten na početku propisanih čitanja temporalna. Na f. 84r, na početku *Ordo missae*, velik je zeleni inicijal s biljnim ornamentima izvedenima u crvenoj i zelenoj boji te s proširenjima u obliku biljnog ukrasa na marginama. Osam manjih iluminiranih inicijala u bojama i u zlatu na ff. 28v, 38r (2 inicijala), 38v, 114r (2 inicijala) i 115r (2 inicijala) od kojih su neki ukrašeni ornamentima u zelenoj, crvenoj ili smeđoj boji. Folij 148r, na početku *Proprium*, donosi veliki crveni inicijal s nedovršenim ornamentalnim motivima. Na ff. 159v i 246v nalazimo male inicijale u običnoj crvenoj boji, poneki s nedovršenim obrisima. Na marginama su crteži s biljnim značajkama izvedeni smeđom bojom, od kojih jedan uključuje i antropomorfnu lik.

5. Pitanje atribucije misala MS 2907 u Britanskoj knjižnici

Misal MS 2907 datira iz 1464. godine, kao što je navedeno u kolofonu citiranom u nastavku. Riječ je o rukom pisanoj i djelomično iluminiranoj liturgijskoj knjizi na latinskom jeziku. U Britanskoj knjižnici misal su ispravno atribuirali Redu sv. Augustina, ali su ga pogrešno identificirali s augustinskim samostanom u središnjoj Italiji.

Katalog rukopisa fonda Harley u Britanskoj knjižnici iz 1808. ne navodi atribuciju toga misala. U drugom svesku toga kataloga navedeno je samo: »Ordo missalis secundum cursum Romanae Ecclesiae: Praefiguntur calendarium, exorcizationes salis et aquae, et Passio Domini. Codex membranaceus in folio. XV.«⁹ Andrew G. Watson objavio je 1979. novi katalog rukopisa u Britanskoj knjižnici, u kojem pod kataloškim brojem 713 taj misal povezuje s augustinskim samostanom S. Maria a Fiume, u gradu Ceccanu, regija Lazio u srednjoj Italiji. Na početku teksta kao lokaciju misala Watson navodi »Flumine, Italy«, ali u završnoj rečenici ipak tu geografsku odrednicu spominje samo kao »vjerojatnu».¹⁰

⁹ *A Catalogue of the Harleian Manuscripts, in the British Museum: With Indexes of Persons, Places, and Matters: Vol. II* (London: British Museum, 1808), str. 719.

¹⁰ Andrew G. Watson, *Catalogue of Dated and Datable Manuscripts c. 700-1600 in The Department of Manuscript The British Library I* (London: The British Library: 1979), str. 130. Prije hakerskoga napada 2013. mrežni katalog British Library preuzimao je navedene podatke. Do pisanja ovoga rada korisnicima još uvijek nije omogućen pristup mrežnomu katalogu rukopisa British Library. Prije toga, katalog rukopisa bio je otvoren javnosti, na temelju čega je autor ovoga rada mogao doći do podataka potrebnih za ispravnu atribuciju obznanjenu u monografiji iz 2020. godine.

Razlog je pogrešne atribucije u toponimu redovnika naručitelja misala. Naime, u kolofonu (f. 195v) kao naručitelj misala spominje se »frater Damianus de Flumine«: »Anno Domini MCCCCLXIII. In festa (sic) sanctorum Cosmae et Damiani. Hunc librum fecit scribere frater Damianus de Flumine ad honorem omnipotentis Dei... Et specialiter pro remedio animae ipsius ac omnium fidelium defunctorum scriptus per manus fratris Iohannis Saxo sit laus et gloria Christo [...]«.¹¹ Očit je razlog dosadašnjoj pogrešnoj atribuciji sličnost latinskoga *Flumine* s imenom augustinskoga samostana S. Maria a Fiume, u talijanskom gradu Ceccano, biskupije Ferentino i regije Lazio.

Međutim, toponimska odrednica *de Flumine* ne odnosi se na samostan u srednjoj Italiji, kao što je pogrešno zaključeno u Londonu, nego na hrvatski grad Rijeku, u kojem je od 14. do konca 18. stoljeća djelovao augustinski samostan sv. Jeronima (Red pustinjaka sv. Augustina koji danas postoji pod imenom Red sv. Augustina). Nakon zatvaranja samostana sv. Jeronima u sklopu jozefinskih reformi 1788., augustinci se nikada više nisu vratili u Rijeku. Opće je poznato da je *Flumine* jedan od uobičajenih imena za Rijeku. Osim imena grada, dokaz da je uistinu riječ o Rijeci u Hrvatskoj nalazimo u još dvjema činjenicama: u samoj osobi naručitelja i u naknadno unesenom imenu augustinskoga priora iz početka 16. stoljeća.

5.1. *Naručitelj misala prior Damianus de Flumine*

Kao što rekosmo, kolofon (f. 195v) spominje da je naručitelj misala, dovršenoga 1464., »frater Damianus de Flumine«. Podatak da tih godina u riječkoj zajednici uistinu živi nadstojnik samostana toga imena znao je još u 19. stoljeću povjesničar Giovanni Kobler jer spominje »fra Damiano priore« u 1470. godini.¹² Misal MS 2907 uz Damjanovo ime spominje samo »frater de Flumine«, ne navodeći da je i na službi priora. No, narudžbu za izradu misala nije mogao izdati bilo koji član riječke zajednice, nego isključivo njezin prior, pa je opravdano reći da je naručitelj Damianus bio prior. To pak znači da nam misal pomaže i u nadopuni podataka za kronotaksu priora riječkoga samostana jer Damjanov priorat možemo anticipirati za koju godinu u odnosu na Koblera.

Misal spominje Damjana još na jednom mjestu. Na prvim stranicama, unutar godara, nepoznati augustinski redovnik zapisao je datum važan za Damjanov duhovni poziv. Naime, na f. 3v uz datum 17. lipnja unesena je bilješka o mladoj misi fratra Damiana. Zapisano je kako je svoju prvu pjevanu misu imao na taj dan 1436. godine: »Hac die frater Damianus cantavit primitias 1436.« Bilo da je to zapisao sam prior, što je vjerojatnije, ili je taj podatak po njegovoj uputi upisao netko drugi, očito

¹¹ British Library, MS 2907, f. 195v.

¹² Giovanni Kobler, *Memorie per la storia liburnica di Fiume III* (Rijeka: E. Mohovich, 1896), str. 251.

je Damjan bio povezan s tim misalom, odnosno da se je kao prior osjećao slobodnim upisivati podatke o osobnoj povijesti vlastitoga redovničkoga poziva.

5.2. *Prior Iacobus Achachich iz 16. stoljeća*

Osim spominjanja Damjana iz Rijeke, još važniji dokaz da je u slučaju rukopisa MS 2907 uistinu riječ o misalu iz Rijeke nalazimo u naknadnom upisu imena jednoga drugoga priora samostana sv. Jeronima. Zahvaljujući bilješkama s f. 2v istoga godara, sa svetkovinama i blagdanima kroz godinu zajednice koja koristi misal, nepoznati redovnik upisao je podatke o prioru imena Iacobus Achachich (dalje Akačić). Na foliju 2v spomenut je dva puta. Prvi put njegovo je ime navedeno uz datum 15. travnja 1521.: »Obitus reverendi patris prioris fratris Iacobi Achachich.« Drugi je put spomenut u podnožju istoga folija: »Anno Domini 1521, quintadecima die mensis huius obiit reverendus presbiter, pater Iacobus Achachich, tunc temporis prior huius conventus, qui po post victorum combustionem ac desolacionem huius conventus primus restaurator fuit ac intra bona huic pauperi conventui fecit. Cuius anima requiescat in pace. Amen.« Prvi zapis povezuje smrt priora Akačića sa spomenutim datumom. Drugi je zapis, ispod godara, opširniji, pa osim navođenja datuma opisuje i važnost spomenutoga priora za zajednicu. Kaže da je godine Gospodnje 1521., petnaestoga dana (toga) mjeseca, preminuo časní svećenik, otac Iacobus Achachich, u to vrijeme prior samostana. Nakon spaljivanja i razaranja samostana od strane neprijatelja, on je bio njegov prvi obnovitelj, priskrbivši dobra tomu siromašnomu samostanu. Na kraju se zaziva pokoj njegovoj duši.

Iz drugih izvora znamo da je u to vrijeme prior istoga imena i prezimena bio na čelu samostana sv. Jeronima u Rijeci. Naime, samostanski kartular *Diplomatarium monasterii sancti Hieronimi ordinis eremitarum sancti Augustini in terra Fluminis sancti Viti* u nekoliko navrata spominje Akačića na službi priora riječkoga samostana: tijekom 1516., 1517. i 1519. godine.¹³ K tomu, priora Akačića spominje i provincijal bavarskih augustinaca Ambrozije dok kori riječkog predstojnika zajednice zato što je samostanskim dobrima poslovao bez odobrenja

¹³ Österreichische Universitätsbibliothek (Wien), II 351.241. *Diplomatarium monasterii sancti Hieronimi ordinis eremitarum sancti Augustini in terra Fluminis sancti Viti*. Akačić je nazočan pri sklapanju ugovora 1516. i 1519., o kojima izvješćuje *Diplomatarium XIIIr-XVr* (17r-18r) i *XVr-XVIv* (18r-19v). Tijekom 1517. godine kao riječkomu prioru obratio mu se je bavarski provincijal Ambrozije. ÖNB, 8236, f. 31v. Jakov Akačić vjerojatno je naslijedio priora Lovru, koji je na toj službi bio pri sklapanju ugovora o najmu od 20. srpnja 1514. (kada je u zajednici prisutan i Jakov Akačić). Antun Herljević Akačića spominje kao priora već u 1512. godini. Usp. Herljević, "Arhiv augustinskog samostana u Rijeci," str. 439.

vrhovnih vlasti provincije kojoj je tada Sv. Jeronim pripadao.¹⁴ Koncem rujna iste godine taj isti Akačić dobiva odobrenje provincijala za odlazak u Rim.¹⁵

Navođenje velike štete koju je samostan pretrpio, njegova napuštanja i obnove koju je prior Akačić predvodio također se uklapaju u događaje oko riječkoga Sv. Jeronima. Naime, poznato je da je augustinsko zdanje, kao i dobar dio ostalih objekata u gradu, stradao od mletačkoga uništenja Rijeke 1509. i 1511. godine.¹⁶ Jedno drugo važno vrelo za riječku augustinsku povijest *Protocollum conventus Fluminensis Ordinis eremitarum s. patri Augustini ad s. Hieronymum* potvrđuje velike štete na samostanu zbog kojih su augustinci morali napustiti svoj dom i iz njega izbivati sve do 1514. godine.¹⁷ O razaranju riječkoga Sv. Jeronima vijesti donosi i kratka *Historia concernens conventum Fluminensem* riječkoga redovnika Karla Benzonija, zapisana oko 1753., sačuvana u Nacionalnoj knjižnici u Beču.¹⁸

Uz spomen naručitelja Damjana, spominjanje priora Akačića i važnih obilježja njegove uprave samostanom u vremenu nakon mletačkoga pustošenja možemo smatrati temeljnim dokazom u atribuiranju misala riječkomu Sv. Jeronimu, a ne talijanskomu samostanu S. Maria a Fiume u gradu Ceccanu, kao što je do sada bio slučaj.

6. Pisar misala Iohannes Saxo

Osim naručitelja, kolofon spominje i pisara misala: »scriptus per manus fratris Iohannis Saxo«. ¹⁹ Ime nas upućuje na njegovo germansko podrijetlo, ali nam ono ne omogućuje preciznije informacije o lokaciji nastanka misala. U tom kontekstu treba spomenuti i to da je u prvom razdoblju svojega djelovanja, od utemeljenja u 14. stoljeća do polovice 16. stoljeća, riječki samostan bio u sklopu Bavarske augustinske provincije (uspostavljene 1299.) sa sjedištem u Münchenu, koja je u srednjem vijeku obuhvaćala znatno šire područje od geografskih okvira Bavarske.²⁰

¹⁴ Österreichische Nationalbibliothek, Handschrift, 8236, f. 31v.

¹⁵ ÖNB, 8236, f. 31v.

¹⁶ Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 165-171.

¹⁷ »1509. Veneti irruerunt in terram Fluminensem, civitatemque totaliter devastarunt, et combusserunt, ita ut monasterium s. Hieronymi usque ad annum 1514 inhabitatum permanserit. Quibus annis, et quibusdam deinceps usque ad annum 1523, bona nostra a pluribus occupata fuere.« HR-DARI-250. Samostan augustinaca u Rijeci, 1.4 (kut. 1), stara signatura Ab 214. *Protocollum*, N. 27, str. 6-7.

¹⁸ Crpeći svoje podatke iz *Protocolluma*, riječki augustinac Karlo Benzoni u svojem djelu *Historia* slično zapisuje: »Anno 1509. Veneti irruerunt in terram Fluminensem, civitatemque totaliter devastarunt et combusserunt, ita ut monasterium s. Hieronymi usque ad annum 1514 inhabitatum permanserit. Quibus annis, et quibusdam deinceps, usque ad annum 1523, bona nostra a pluribus occupata fuere.« ÖNB, 10214p, ff. 11r-v.

¹⁹ British Library, MS, f. 195v.

²⁰ Usp. Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 72-74.

Ne znamo tko je bio navedeni Iohannes Saxo. To se ime, koliko nam je poznato, ne spominje među do danas poznatim pisarima (prepisivačima) i iluminatorima rukopisa druge polovice 15. stoljeća. Istaknuti germanski humanist i svećenik Iohannes Saxonius (Johann Saxe, Sachse, Holstenius) rođen je tek oko 1507./1508. u Hattstedtu, u današnjoj saveznoj državi Schleswig-Holstein, ali nije bio pisar i iluminator.²¹ U vremenu nastanka ove riječke liturgijske knjige kao jedan od pisara i iluminatora misala za augustinske i benediktinske samostane spominje se Johannes Bämmler, koji je djelovao u Augsburgu od 1453. do 1495. godine. No, osim po osobnom imenu, ne postoje drugi elementi po kojima bismo ga mogli povezati s našim rukopisom.²² U vremenu nastanka riječkoga misala vjerojatno najpoznatiji iluminator augustinskih liturgijskih knjiga na širem prostoru Bavarske bio je Berthold Furtmeyr. Djelovao je u razdoblju od oko 1470. do 1501. u Regensburgu, a pripisuje mu se više bogato iluminiranih liturgijskih knjiga. No ni u tom slučaju s pisarom našega misala ne uočavamo ikakve poveznice. Furtmeyru i njegovoj radionici u bavarskom Regensburgu pripisuje se više liturgijskih knjiga.²³ S obzirom na to da je ime pisara riječkoga augustinskoga misala u nizu prepisivača i iluminatora rukopisa ostalo do danas nepoznato, vjerojatno ga valja tražiti u krugu te ili sličnih radionica poznatijih imena.

Iohannes Saxo svoje je djelo dovršio na dan sv. Kuzme i Damjana 1464., kao što je navedeno u kolofonu. Prema tomu misal možemo datirati na dan 26. rujna 1464. Na temelju navedenoga možemo opravdano smatrati da misal nije nastao u okviru riječkoga samostana, nego ga je Iohannes Saxo sastavio u nekom od samostana na području germanskih zemalja.

Uzevši u obzir sve navedeno i bez obzira na to što ne znamo više podataka o prepisivaču i iluminatoru i mjestu nastanka misala, nema nikakve sumnje da je izrađen za riječki augustinski samostan i da ga je zajednica u Sv. Jeronimu koristila u liturgiji.

7. Relevantnost samostana sv. Jeronima u vremenu nastanka misala

Od druge polovice 14. stoljeća, kada započinje izgradnja samostana, pripadnici Reda pustinjaka sv. Augustina bili su važan čimbenik vjerskoga, društvenoga i kulturnoga života Rijeke i šire okolice. Reinprecht Walsee potvrdio je listinom iz 1429. dobra koja je Hugon Devinski, njegov djed po majčinoj liniji,

²¹ "Saxonius (Saxe, Saxo), Johannes," u *Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck* 9, ur. Dieter Lohmeier (Neumünster: Wachholtz, 1991), str. 336.

²² Birgit Münch, "Bämmler, Johann," u *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, ur. Graeme Dunphy (Leiden: Brill, 2010), str. 140.

²³ Katharina Hranitzky, "Berthold Furtmeyr: Zuschreibungen und Werkstattfragen," u *Wege zum Illuminierten Buch: Herstellungsbedingungen für Buchmalerei im Mittelalter und früher Neuzeit*, ur. Christine Beler i Evelyn Theresia Kubina (Wien: Bohlau, 2014), str. 148-176.

augustincima sv. Jeronima prethodno udijelio kao dotaciju.²⁴ U 15. stoljeću uspostavljene su najvažnije misne zaklade u višestoljetnoj povijesti samostana (Matija Frayn 1435., Ivan Čehovar 1452., Wolfgang Walsee 1466.), s kojima augustinci dobivaju više slovenskih i hrvatskih selišta, koja su, uz dotaciju utemeljitelja, odredila položaj riječkih augustinaca u feudalnom sustavu. Povijest riječkoga samostana valja promatrati uzimajući u obzir povezanost sa slovenskim Krasom, gdje svoje posjede imaju plemićke obitelji povezane s augustincima sv. Jeronima. Sredinom 15. stoljeća Martin Raunacher gradio je gotičku kapelu Presvetoga Trojstva, a u drugoj polovici stoljeća počela je izgradnja kapele Majke Milosti povezana s obitelji Rauber, koju je potom preuzela riječka bratovština plemenitih. Te dvije do danas sačuvane kapele najvažnije je srednjovjekovno umjetničko nasljeđe cjelokupnoga samostanskoga kompleksa. Na temelju dotacije samostana i njezinih kapela, misnih zaklada i oporuka, velik dio zemljišta u riječkom distriktu bio je u rukama augustinaca: Andrejšćica s crkvama sv. Andrije i sv. Augustina, kapela sv. Cecilije i dobro Cecilinovo (Mlaka), kapela sv. Nikole i kapela sv. Martina (na granici s Kastavštinom). Samostan je bio vlasnikom i više zemljišta u Dubašnici na otoku Krku, hrvatskih selišta na području Lipe i Studene te slovenskih na području Podgraja, Zabiča, Kuteževa, Trpčana, Knežaka, Bača, Donjeg Zemonca, Podstenja, Vrbova i Sušaka. Zahvaljujući pobožnoj oporuci riječkoga građanina Petra Glavinića iz 1479., uspostavljen je augustinski hospital pri crkvi sv. Andrije izvan gradskih zidina.²⁵ Sve navedeno ocrta ekonomsku snagu i bogatstvo samostana sv. Jeronima, na temelju čega je prior Damjan mogao naručiti i platiti izradu iluminiranoga misala.²⁶

Istodobno s jačanjem ekonomske moći, druga polovica 15. stoljeća vrijeme je opadanja stege u obdržavanju redovničkoga pravila, zbog čega su poglavari reda u Rimu, kao i oni Bavarske augustinske provincije sa sjedištem u Münchenu, riječkim priorima slali dopise i vizitatore kako bi obnovili redovnički život u Sv. Jeronimu.²⁷ Bez obzira na to, o visokoj razini nekih redovnika u tom stoljeću svjedoči podatak da je augustinac Marko Riječanin postao senjski biskup, a potom kninski i diplomatski poslanik kralja Matijaša Korvina.²⁸ Vrijeme nastanka ovoga misala bilo je obilježeno godinama mirnoga života, učvršćenjem i razvojem riječke augustinske zajednice, pred kojom je tek slijedilo razdoblje najtežih iskušenja 16. stoljeća, obilježeno najprije mletačkim pustošenjem grada, a potom i reformacijom, koju je pokrenuo augustinac Martin Luther.²⁹

²⁴ Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 87-93.

²⁵ Marko Medved, "Nepoznati hospital augustinaca pustinjaka riječkog sv. Jeronima: Prilog povijesti medicine u Rijeci," *Acta medico-historica Adriatica* 17, br. 2 (2019): str. 195-212.

²⁶ Marko Medved, "Augustinci pustinjaci riječkog sv. Jeronima u 15. stoljeću," *Radovi: Zavod za hrvatsku povijest* 51, br. 1 (2019): str. 160-164.

²⁷ Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 137-138.

²⁸ Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 138-139.

²⁹ Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 165-177, 220-227.

8. Kulturna važnost samostana sv. Jeronima

U samostanu sv. Jeronima postoji velik broj grobova, osobito plemićkih obitelji, od kojih se dio i danas može vidjeti u hodniku klaustura, zbog čega se samostan može smatrati gradskim mauzolejem.³⁰ Sačuvani dio samostana prepoznat je kao vrijedno arhitektonsko kulturno dobro grada, a kapela Presvetoga Trojstva jedan je od najvažnijih gotičkih spomenika Rijeke. U kontekstu kulture ponajmanje je bila prepoznata knjižna relevantnost toga samostana. Raspršivanje knjižne građe, koje se je dogodilo još za vrijeme postojanja samostana, kao i nakon njegova ukidanja, razlog je tomu da su visoka kulturna dostignuća Sv. Jeronima do danas ostala nepoznata historiografiji i javnosti. Popis knjiga sačinjen prilikom ukinuća samostana 1788. navodi da je samostanski knjižni fond tada brojio 801 djelo, od čega je 782 bilo tiskanih i 19 rukopisnih. Među tom građom bilo je čak 11 inkunabula.³¹ Do sada je nekoliko inkunabula riječkoga augustinskoga samostana pronađeno u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti.³²

Sv. Jeronim nije bio *locus credibilis* u smislu izdavanja isprava jer je tu zadaću imao Zborni kaptol Uznesenja Marijina. No augustinski samostan bio je mjesto dostojna povjerenja (*fidei dignae*) u smislu zaštite dokumenata jer su pojedinci i gradske vlasti ondje pohranjivali svoje isprave kako bi bile čuvane.³³

U srednjovjekovnom i u ranonovovjekovnom razdoblju u samostanu je bila humanistička škola i visoka škola filozofije i teologije. Prior Marko Riječanin polovicom 15. stoljeća bio je jedan od lektora te škole, a zapisi Bavorske augustinske provincije u drugoj polovici 15. stoljeća kao lektore spominju Petra (1477.) i Lovru (1493.). Sve to potvrđuje važnost te zajednice za početke školstva u Rijeci, uključujući i visoko školstvo, makar je bila riječ samo o internoj samostanskoj ustanovi.³⁴

Iluminirani misal riječkoga samostana iz Britanske knjižnice još je jedan dokaz koji potvrđuje opravdanost govora o riječkom samostanu sv. Jeronima kao kulturnom središtu grada i okolice. Koliko je poznato, riječ je o najstarijoj riječkoj rukopisnoj liturgijskoj knjizi do danas očuvanoj.

9. Misal i liturgija riječkih augustinaca

Liturgija u Rijeci u 15. stoljeću održavana je na dvama jezicima. U srednjem vijeku u župnoj crkvi bogoslužje je bilo na crkvenoslavenskom jeziku. Župnik, zborni

³⁰ Torcoletti, *La chiesa e il convento degli Agostiniani di Fiume*, str. 7.

³¹ HR-DARI-250, Katalog deren bei den 28-ten May 788. aufgehoben in dem freyen komerzial District liegenden Augustiner Kloster zu Fiume vorgefundenen Büchern. Prva ga je obradila Tatjana Blažeković, "Katalog biblioteke bivšeg samostana reda sv. Augustina u Rijeci," *Bibliotekar* 17, br. 1-2 (1965): str. 25.

³² Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 147.

³³ Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 149-151.

³⁴ Usp. poglavlje *Riječki augustinici u samostanskim školama, visokom školstvu i teologiji* u: Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 475-528.

kaptol i arhiđakon, odgovorni za liturgiju i pastoral riječke župe, u to su vrijeme vezani uz glagoljičke liturgijske knjige. No, uz pritisak mletačkoga pulskoga biskupa koncem 16. stoljeća, kojemu je Rijeka pripadala i nakon što je u drugoj polovici 15. stoljeća postala habsburškom, ta se je situacija mijenjala. Riječki je kler misio na oba jezika, na latinskom i crkvenoslavenskom, ali je s vremenom latinski sve više jačao.³⁵

Za razliku od župne crkve Uznesenja Marijina, u kojoj se je okupljao puk, augustinska crkva bila je mjesto gdje su plemstvo i viši slojevi riječkoga društva obavljali svoje vjerske obveze na latinskom jeziku. Historiografija je Sv. Jeronima tradicionalno smatrala talijanskom crkvom jer su se prosudbe o tom odnosile isključivo na zadnje razdoblje postojanja samostana, prije ukinuća koncem 18. stoljeća. K tomu, nije bio posebno poznat ni nacionalni sastav riječkoga samostana, za koji možemo reći da je bio dominantno hrvatski u svim povijesnim razdobljima. Iako je ispravno augustinsku crkvu smatrati latinaškom, to ne znači da redovnici nisu koristili i crkvenoslavenski jezik. Dokaz je najočuvaniji primjerak Senjskoga misala iz 1494. godine, danas u Budimpešti, na kojem je upisano ime riječkoga augustinskoga samostana. To pokazuje da su i augustinci koristili crkvenoslavenski jezik, iako ne znamo u kojoj mjeri.

Liturgijske knjige, uključujući i misal o kojem je ovdje riječ, korištene su ne samo unutar samostana. Naime, kada govorimo o bogoslužju augustinaca, valja znati da se osim crkve sv. Jeronima, ono odvijalo i u dvije kapele u okviru samoga samostana (Presvetoga Trojstva i Bezgrješnoga Začeca BDM), kao i u crkvama i kapelama izvan gradskih zidina (Sv. Andrija, Sv. Augustin, Sv. Cecilija, Sv. Nikola i Sv. Martin) koje je augustincima udijelio utemeljitelj Devinac (i potvrdio Walseeovac). Liturgija u augustinskom samostanu bila je na visokoj razini, a znamo da je u određenim situacijama osim orgulja uključivala i korištenje drugih glazbala. To je pak povezano s financijskim sposobnostima, posebice bratovštine Bezgrješnoga Začeca, najbogatije riječke udruge vjernika, koja je od druge polovice 16. stoljeća djelovala u okviru augustinskoga samostana.³⁶

Augustinci su promicali pobožnost svecima vlastita reda, posebice sv. Augustinu i sv. Nikoli Tolentinskom, koji su riječke vjernike okupljali u velikom broju u crkvi sv. Jeronima. Vrlo brojne bile su misne zaklade u samostanu. Posebno mjesto u liturgijskom kalendaru zauzimale su mise za utemeljitelje samostana, crkve i kapela te graditelja novoga glavnoga oltara. U godaru misala u Britanskoj knjižnici na f. 5r bilješkom je dodan i korigirani datum slavljenja blagdana sv. Nikole Tolentinskoga. Iz drugih izvora znamo da je upravo taj augustinski svetac, koji je u riječkoj crkvi sv. Jeronima od 15. stoljeća imao i svoj oltar, a postoji do danas, u lokalnoj pučkoj pobožnosti bio vrlo popularan. Kako piše Steinberg-Cimiotti u svojoj neobjavljenoj opširnoj studiji o povijesti

³⁵ Darko Deković, *Istraživanja o riječkome glagoljaškom krugu* (Zagreb: Matica hrvatska, 2011), str. 113-129.

³⁶ Usp. Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 375-407.

Rijeke *Publicopolitica Terrae Fluminis S. Viti adumbratio historice ac diplomatie illustrata*, na dan sv. Nikole Tolentinskoga u augustinskoj crkvi okupljao se je veći broj vjernika Rijeke nego li na dan titulara crkve sv. Jeronima.³⁷

Iz misala MS 2907 u Londonu doznajemo i nepoznati podatak o tom da je riječkim augustincima u liturgiji bio važan i sv. Saturnin s obzirom na to da su imali potrebu naknadno upisati i ime toga sveca. Naime, nepoznati je redovnik u godar na foliju mjeseca studenoga na datum 29. studenoga unio i ime toga biskupa i mučenika iz francuskoga Toulousea iz 3. stoljeća.³⁸

10. Zašto je riječki augustinski misal prodan fondu Harley?

Ne znamo razloge ni okolnosti zbog kojih je misal napustio augustinski samostan sv. Jeronima u Rijeci. No s obzirom na vrijeme otkupa, zapisano pri vrhu folija 1r u bilješci »20 die Februarii, AD 1724/25« možemo nešto reći o kontekstu toga vremena za riječke augustince.

Bile su to godine u kojima je riječka zajednica na razne načine prikupljala financijska sredstva za njezin najvažniji građevinski pothvat u 18. stoljeću, izgradnju novoga krila samostana. Zbog istoga su razloga riječki redovnici prodali opatiju sv. Jakova u današnjem gradu Opatiji, koja je bila u njihovim rukama od 1555. godine.³⁹

Sudbina misala otvara i pitanje neovlaštenih prodaja ili financijskih zloraba, odnosno otuđenja vrijednih predmeta iz samostana, što se je nerijetko javljalo u povijesti riječkoga samostana. Pritužbe oko neovlaštene prodaje i privatnoga bogaćenja pojedinih priora više su se puta pojavljivale u četiristoljetnoj povijesti samostana sv. Jeronima. Zanimljivo je da je u središnjim strukturama augustinskoga reda i već spomenuti prior Akačić spomenut u kontekstu otuđenja dobara.⁴⁰

³⁷ Zahvaljujući Cimiotti-Steinbergu doznajemo do tada nepoznati podatak da je Nikola Tolentinski (1245.-1305.), koji se smatra jednim od najpopularnijih augustinskih svetaca u svijetu, zauzimao istaknuto mjesto i u pučkoj pobožnosti Riječana. Augustinski je samostan za blagdan Nikole Tolentinskoga pekao veću količinu kruha različitih geometrijskih oblika koji su vjernici nakon blagoslova uzimali kući pripisujući mu zaštitu u bolesti, kao što je to bio običaj i diljem Europe u vezi s jednom epizodom iz svečeva života. Sveučilišna knjižnica u Rijeci, fond Rara, inkunabule i rukopisi, Ljudevit Josip Cimiotti-Steinberg, *Publicopolitica Terrae Fluminis S. Viti adumbratio historice ac diplomatie illustrata*, 6. poglavlje »De incolis et re sacra«, pododsjek B »De re sacra«, br. 22 »De annuis Conventus Augustinianorum Flumin. Solemnitatibus«. Usp. Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 380-381.

³⁸ British Library, MS 2907, 6r.

³⁹ S kapitula Austrijske augustinske provincije u travnju 1725. doznajemo da su riječki augustinci s odobrenjem Habsburgovaca i Rimske kurije prodali opatiju sv. Jakova za 2.500 forinti. Usp. Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 249-251.

⁴⁰ ÖNB, 8236, f. 31v. Usp. Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 195.

Prva polovica 18. stoljeća zasigurno nije bilo turbulentno razdoblje poput 16. stoljeća, u kojem je, nakon što je dobar dio augustinaca Srednje Europe napustio red i prihvatio reformaciju, mnogo dobara izgubljeno, uključujući i Rijeku.⁴¹ U svibnju 1710. iz definitorija Austrijske augustinske provincije doznajemo o odbacivanju nekih zahtjeva upućenih iz Rijeke, a potom i o ponovljenoj zabrani generalnoga priora u vezi s otuđenjem dobara u vlasništvu samostana. Prema navedenom moguće se je tada upravo to događalo u sv. Jeronimu, iako ne znamo o kojim je konkretno dobrima bila riječ.⁴²

Prije spomenuti kapitul Austrijske augustinske provincije iz 1725. (provincije kojoj riječki redovnici pripadaju od 1669.) optužio je riječkoga priora Ivana Krstitelja Barčića da novac dobiven od prodaje opatije sv. Jakova nije položio u banku, nego da ga je, bez odobrenja provincijala, dao na čuvanje rodbini i prijateljima u Rijeci.⁴³ U godinama 1724./1725. upravo je jedan riječki redovnik bio na čelu Austrijske provincije. Naime, Riječanin Hijacint Maristoni od 1722. do 1725. vodio je Austrijsku provinciju, što znači da se je u tim godinama s viših razina moglo eventualno pogodovati riječkoj zajednici u smislu postupanja sa samostanskim dobrima.⁴⁴

Bez obzira na sve to, ne možemo sa sigurnošću ništa pouzdano reći o razlozima zbog kojih je misal iz Rijeke dospio u fond Harley u London. Mada nema nikakvih detaljnijih dokaza o tom da je prodaja vrijednoga misala bila uzrokovana potrebom za financijskim sredstvima, činjenica je da su riječki redovnici upravo tijekom trećega desetljeća 18. stoljeća sve svoje snage upregnuli u veliki financijski pothvat oko proširenja samostana. U tom su uspjeli, pa je kamen temeljac novoga krila samostana položen 24. svibnja 1726., nakon čega su radovi na samostanu trajali više godina.⁴⁵

11. Zaključak

Misal iz 1464. godine, koji se čuva u Britanskoj knjižnici u Londonu pod signaturom MS 2907 do sada je pogrešno atribuiran bivšemu augustinskomu samostanu u gradu Ceccano u talijanskoj regiji Lazio. Razlog je u sličnosti toponima samostana S. Maria a Fiume i latinske verzije imena grada Rijeke (Flumine). Kolofon misala, u kojem autor Iohannes Saxo navodi datum

⁴¹ Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 211.

⁴² ÖNB, 8461, ff. 119r-120r, 127v. Usp. John Joseph Gavigan, *The Austro-Hungarian Province of the Augustinian Friars 1646-1820: II* (Roma: Analecta Augustiniana, 1975), str. 268-269; Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 555.

⁴³ ÖNB, 8461, ff. 202v-203r. Usp. Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 558.

⁴⁴ John Joseph Gavigan, *The Austro-Hungarian Province of the Augustinian Friars 1646-1820: III* (Roma: Analecta Augustiniana, 1976), str. 1; Usp. Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 558.

⁴⁵ Medved, *Filius conventus Fluminensis*, str. 576-583.

dovršetka rada 26. rujna 1464., spominje i to da je naručitelj misala redovnik Damianus de Flumine. To se podudara s podatkom iz drugih izvora da je augustinski samostan u Rijeci tih godina imao priora istoga imena. Nepobitan dokaz da je riječ o misalu iz Rijeke nalazimo u bilješkama u kojima je spomenut prior Iacobus Achachich uz datum njegova preminuća 1521. unutar godara na početku misala. O njemu se tvrdi da je radio na obnovi samostana nakon mletačkoga pustošenja samostana, a iz drugih izvora znamo da je na čelu sv. Jeronima u to vrijeme uistinu bio prior Jakov Akačić te da je to bilo u razdoblju nakon mletačkoga pustošenja grada 1509. i 1511. godine.

Pisar misala bio je redovnik Iohannes Saxo, što znači da nije nastao u okviru riječkoga samostana. Misal ima više iluminacija u boji koje se odnose na introite svetkovina i blagdana tijekom liturgijske godine odnosno molitava. Riječki misal u Britanskoj knjižnici pohranjen je u fondu Harley, koji je jedan od utemeljiteljskih fondova te središnje knjižnice Ujedinjenoga Kraljevstva. Možemo opravdano pretpostaviti da su ga riječki augustinci prodali 1724./1725. kako bi namaknuli novac za početak izgradnje novoga krila samostana tih godina.

U kontekstu kulture Rijeke ponajmanje se je poznavala knjižna relevantnost augustinskoga samostana sv. Jeronima. Raspršivanje knjižne građe, koje se je dogodilo još za vrijeme postojanja samostana (od 14. do pred konac 18. stoljeća) i nakon njegova ukidanja, razlog je činjenici da su kulturna dostignuća toga samostana do danas ostala nepoznata historiografiji i široj javnosti. Iluminirani misal riječkoga samostana iz Britanske knjižnice, koliko je poznato, najstarija je riječka rukopisna liturgijska do danas očuvana knjiga, te je još jedan dokaz koji potvrđuje opravdanost govora o riječkom sv. Jeronimu kao kulturnom središtu grada i okolice u kasnom srednjem vijeku.

SLIKOVNI PRILOZI

Pet folija 19r, 28v, 38r-38v i 66v pripadaju temporalu, dijelu misala s tekstovima *Proprium de tempore* (ff. 19r-76r) i rubrikama koje se odnose na postajnu (stacionalnu) liturgiju u rimskim crkvama.⁴⁶ Rimaska postajna liturgija je bogoslužna tradicija Katoličke crkve koja predviđa euharistijska slavlja u određenim crkvama, tzv. postajnim ili stacionalnim crkvama, na određene dane liturgijske godine, osobito tijekom korizme. Postajna bogoslužna slavlja, koja potječu iz prvih stoljeća kršćanstva, okupljaju vjernike u jednoj crkvi (*ecclesia collecta*), odakle potom u procesiji kreću prema postajnoj (stacionalnoj) crkvi, gdje se slavi misa. Osim što predstavlja pobožno hodočašće, taj obredni običaj naglašava važnost svetaca i mučenika kao zagovornika i uzora vjere.

⁴⁶ Autor izražava zahvalnost Milanu Dančouu na ispravcima u latinskoj transkripciji teksta i Silviju Koščaku na savjetima oko liturgijske terminologije transkripcije misala.

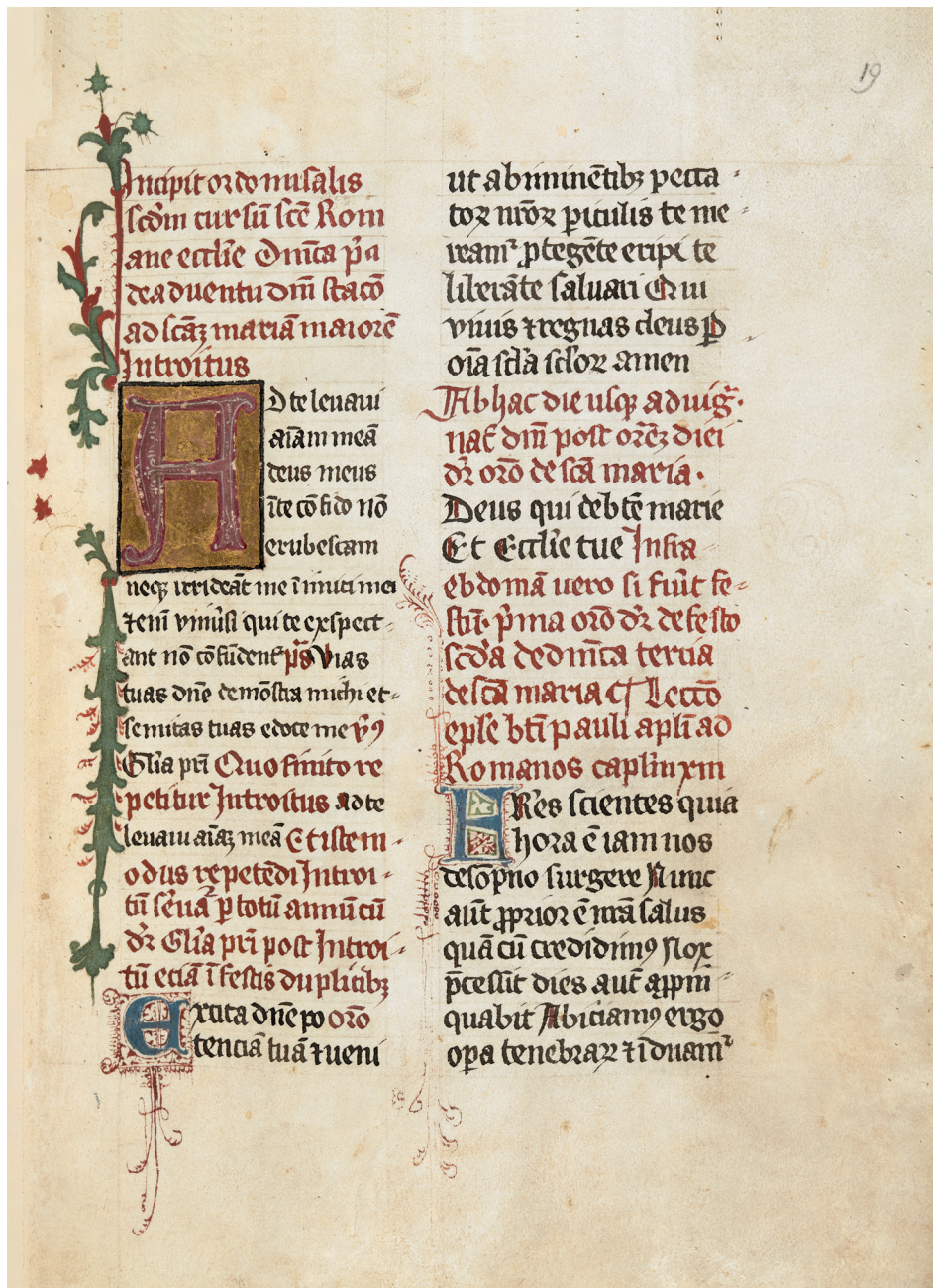
Slika 1. F 19r

S folijom 19r započinje Proprium de tempore misala. Tekstovi se tiču prve nedjelje došašća, čime započinje liturgijska godina Katoličke crkve. Tekstovi su crvene i crne boje, pri čemu je kod crvenih riječ o liturgijskim uputama, tzv. rubrikama. U lijevom stupcu nakon »Incipit ordo missalis secundum cursum Sanctae Romanae Ecclesiae. Dominica prima de adventu Domini. Statio ad Sanctam Mariam Maiorem« postavljen je introit s inicijalom A u crvenoj boji na zlatnoj podlozi: »Ad te levavi animam meam, Deus meus, in te confido non erubescam. Neque irrideant me inimici mei, etenim universi qui te exspectant, non confundentur« (»K Tebi, Gospodine, uzdižem dušu svoju: u Tebe se uzdam, Bože moj, ne daj da se postidim da se ne vesele nada mnogim dušmani! Koji se u tebe uzdaju, postidjeti se neće«). Nakon »Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me« (»Pokaži mi, Gospodine, svoje putove i nauči me svojim stazama«) slijedi još jedna liturgijska uputa.⁴⁷

Na dnu lijevoga stupca manji je inicijal E modre boje s crvenim ukrasima na početku »Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos« (»Gospodine, probudi svoju moć i dođi da nas spasiš«).

U desnom stupcu manji je inicijal F modre boje sa zelenim i crvenim ukrasima kojim započinje čitanje prve nedjelje došašća iz Poslanice Rimljanima 13,11: »Fratres, scientes quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus quam cum credidimus« (»Braćo, shvaćate ovaj čas: vrijeme je već da se oda sna prenemo, jer sada nam je spasenje bliže nego kada povjerovamo«).

⁴⁷ U hrvatskim prijevodima liturgijskih tekstova autor slijedi današnji važeći službeni prijevod *Rimski misal obnovljen prema odluci Svetog ekumenskog Sabora drugog vatikanskoga proglašen vlašću pape Pavla VI* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2020). U prijevodima svetopisamskih tekstova odnosno čitanja Staroga i Novoga zavjeta korištena je *Biblija: Stari i Novi zavjet* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2023).

Slika 2. F. 28v

Folij 28v u lijevom stupcu donosi iluminirani inicijal C na početku čitanja Matejeva evanđelja 1,18-22: »Cum esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequam convenirent inventa est in utero habens de Spiritu Sancto. Ioseph autem vir eius, cum esset iustus et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Haec autem eo cogitante, ecce angelus Domini in somnis apparuit ei dicens: Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est; pariet autem filium, et vocabis nomen eius Iesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.« (“A rođenje Isusa Krista zbilo se ovako. Njegova majka Marija, zaručena s Josipom, prije nego se sastadoše nađe se trudna po Duhu Svetom. A Josip, muž njezin, pravedan, ne htjede je izvrgnuti sramoti, nego naumi da je potajice napusti. Dok je on to snovao, gle, anđeo mu se Gospodnji ukaza u snu i reče: ‘Josipe, sine Davidov, ne boj se uzeti k sebi Mariju, ženu svoju. Što je u njoj začeto, doista je od Duha Svetoga. Rodit će sina, a ti ćeš mu nadjenuti ime Isus jer će on spasiti narod svoj od grijeha njegovih.’”)

Desni stupac folija 28v donosi liturgijske obrasce za svetkovinu Božića postajne liturgije u rimskoj bazilici sv. Marije Velike («In nativitate Domini in prima missa. Statio S. Maria Maiorem ad Praesepe»). Inicijal D na kraju desnoga stupca, s ljubičastom (purpurnom) i modrom bojom, postavljen je na introit iz Psalma 2,7: »Dixit Dominus ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te« (“Gospodin mi reče: ‘Ti si sin moj, danas te rodih.’”).

eius **¶** Qui regis isrl itende
qui deditis uelut oue ioseph
qui sedes sup cherubim appare
re corā effraim benyamin et
mamasse **Aula** **¶** Crastina
die delebz mqtas tie r reg
nabit sup nos saluator mdi
S **Aula nō dī r vigilia**
ma i dīca uenerit
Q **Um** **maheū**
eēt desposata
mater ihū maria iose
ph ante q̄ cōuenirent i
ueta est iudō hēns des
pitu scō ioseph aut vir
eius tū eēt iustus. r no
let eam traducere uo
luit occulte dimittere
ea hęc aut eo cogitan
te ecce angelus dñi in
sōpnus apparuit ei di
cēs ioseph fili dauid.
noli timere accipe ma
ria cōiugem tua **Q**
em̄ ita natū ē. de spū

scō est **¶** Pariet autē filiū
r uocabis nomē eius ihū
hęc em̄ salui faciet pplē
suū a pctis eoz **off** **T**ollite
portas principes urās r elena
mni porte cēnales r introibit rex

¶ **Q** **a** nobis **¶** **glā** **setta**
q̄s om̄ps deus ut sicut ado
randa filij tui natalitia
puenim⁹. fac eius mi
nera capiam⁹ sempiterna
gaudētes **peū.** **¶** **Reuela**
bit glā dñi r uidebit om̄s ca
ro salutare dei nr̄i **pgt** **Com**

¶ **Q** **a** nob q̄s dñe vnige
niti filij tui recensita na
tuitate respicere. cuius
celesti misterio pasim̄ et
potamur **peū.** **¶** **Imati** **te**

¶ **Dñi i p̄ma missa** **Statio**
ad s̄āz maria maria ma
iore ad p̄sepe **Introitus**

¶ **Q** **u**rit dñs ad me filij
meus es tu ego hō
genui te **peū** **¶** **Q** **u**rit

Slika 3. F. 38r

Folij 38r donosi obrasce vezane za svetkovinu Bogojavljenja postajne liturgije u rimskoj bazilici sv. Petra (»In Epiphania Domini. Statio ad Sanctum Petrum«). U desnom je stupcu inicijal E introita u plavoj boji na zlatnoj podlozi s crvenim dodatcima: »Ecce advenit dominator Dominus et regnum in manu eius, et potestas, et imperium« (”Evo, dolazi Gospodar, Gospodin; u ruci mu kraljevstvo, moć i vlast”).

U istom je desnom stupcu i drugi, manji inicijal D plave boje na zlatnoj podlozi postavljen na početku zborne molitve mise Bogojavljenja »Deus, qui hodierna die Unigenitum tuum gentibus stella duce revelasti concede, propitius, ut qui iam te (38v) ex fide cognovimus, usque ad contemplandam speciem tuae celsitudinis perducamur.« (”Bože, ti si na današnji dan po zvijezdi prethodnici narodima objavio svoga Jedinorođenca. Mi smo te upoznali svjetlom vjere: privedi nas gledanju nebeske ljepote.”)

cedie scda **D**eus qui
salutis **tertia** **E**cclie
tue **In**vigilia epiphanię
fit totū offm mise de
dnica pter ewāgk q
dī de uigla s. Defūc
to herode **I**ntrōitus
Dum mediū por dīez
Re sup ī dnica pcedēti
pria orō de dnica scda

Deus qui salutis **Ter-**
cia **E**cclie tue **S**cdm
Illie. defūc matheū
to herode. ecce ange-
lus dnī apparuit ī sō-
pnis ioseph ī egypto
dīcēs **B**urge & accipe
puer & matrē ei. & ua-
de ī tiam isrl. defūc sūt
eī. q̄ querebāt aiām
pueri **Q**ui cōsurgēs
accepit puer. & matrē
eius. & uēit ī tiam isrl
Audies aut q̄ archelaus
regnaret ī iudea phero-

de patre suo t̄muit illo
re **E**t amnoitus ī sō-
pnis. secessit ī partes
galilee **E**t uenēs hīta-
uit ī ciuitate que uocē-
tur naçareth. ut adi-
pleretur. q̄ dīctū est
per pham **Q**m̄ naza-
reus uocabitur **I**n epi-
phania dnī statō ad san-
ctū **I**ntrōitus

Ate adueit
donator. dō
regni m
manu eius
potestas
& imperii p̄s **D**s iudiciū
tūi regi dā et iusticiā hū
filio regis **V** **G**lia orō

Deus qui ho-
dierna die
nūgētur
tūi gentibz isrla du-
ce reuelasti cōcedē p-
pitiis. ut qui iam te

Slika 4. F. 38v

Folij 38v u lijevom stupcu donosi manji inicijal S modrozeline boje, čime počinje misno čitanje Izaije proroka 60,1-6, pri čemu gornji i donji ogranci inicijala ne samo da omeđuju tekst, nego svojim izgledom upućuju klerika koji koristi misal na sjaj zvijezde: »Surge, illuminare, Ierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est« (“Ustani, zasini, Jeruzaleme, jer dolazi svjetlost tvoja i slava Gospodnja sviće nad tobom!”).⁴⁸

Drugi inicijal C crvene boje na zlatno-modro-zelenoj podlozi postavljen je u desni stupac i raskošniji je od prethodnoga iz lijevoga stupca. Na početku je čitanja Matejeva evanđelja 2,1-12: »Cum natus esset Iesus in Bethleem Iudaeae in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente venerunt Hierosolymam. Dicentes: Ubi est qui natus est rex Iudaeorum? Vidimus enim stellam eius in oriente et venimus adorare eum.« (“Kad se Isus rodio u Betlehemu judejskome u dane Heroda kralja, gle, mudraci se s istoka pojavise u Jeruzalemu raspitujući se: ‘Gdje je taj novorođeni kralj židovski?’”).

⁴⁸ Osim pomoći u liturgijskoj terminologiji, zahvaljujem Silviju Koščaku i na raznim vrijednim opservacijama, među kojima i onom o ciljanom izgledu inicijala koji upućuje na sjaj zvijezde (»Surge, illuminare«; “Ustani, zasini”).

exhite cognouim⁹. ul
q; ad cōtemplādam
speciē tue celsitudis
pducamur p eūdez
Surge lē ysaiēp.
illuminare ierl̄m
q; ueit lūm̄ tuū ⁊ glā
dñi sup te orta est.
Quia ecce tenebrē o
piene tēriā ⁊ caligo
p̄lōs. sup te aut orie
tur dñs ⁊ glā ei⁹ ite
uidebit̄. Et ambula
būt gētes ī lūm̄e tuo
⁊ reges ī splendore or
tus tui. Leua ī occu
tu oculos tuos ⁊ uide
os isti cōgregati sūt
uenerūt tibi filij tui
de longe ueniēt ⁊ filie
tue de latere surgēt
Tunc uidebitis et
afflues ⁊ mirabit̄
⁊ dilatabit̄ cor tuū
qū q̄isā fuit ad te

mlā tūdo maris fortitu
to sēcū uenerit tibi
Inundatō cameloz
opiet te. Dromedary
maayan ⁊ epha. oēs
desabba ueniēt. aurū
⁊ thus deferētes. ⁊ lau
dez dño amūciantes
BR Omnis desabba ueniēt
aur ⁊ thus deferētes ⁊ laude
dño amūciantes **VS** Surge
illuminare ierl̄m q; glā dñi
sup te orta ē. **Allā** **vy** Vidim⁹
stellā eius ī oriente ⁊ ueni⁹
adorare dñm. **Sm** **Matheū**
Quī natus
ēēt ih̄s ī be
thleem iude
iōieb; herodis regis
Ecce magi ab oriente ue
nerūt ierosolimā di
cētes **U**bi ē qui natus
ē. rex iudeoz. **V**idim⁹
em̄ stellā ei⁹ ī oriente
⁊ ueni⁹ adorare eum

Slika 5. F. 66v

Vjerojatno je najljepše ukrašeni folij cijeloga misala f. 66v, koji donosi obrasce za Cvjetnicu postajne liturgije u rimskoj katedrali sv. Ivana na Lateranu. Rub lijevoga stupca ukrašen je raznobojnim biljnim ornamentom. U lijevom stupcu donosi liturgijske tekstove koji započinju iluminiranim slovom D u plavoj boji umetnutim u narančasto polje sa zelenim listom: »Domine, ne longe facias auxilium tuum a me, ad defensionem meam aspice: libera me de ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam« (»Gospodine, ne odvrati lice svoje od mene, pohiti mi u pomoć i štiti me. Izbavi me iz ralja lavljih, od rogova bivoljih spasi moju jadnu dušu!«).

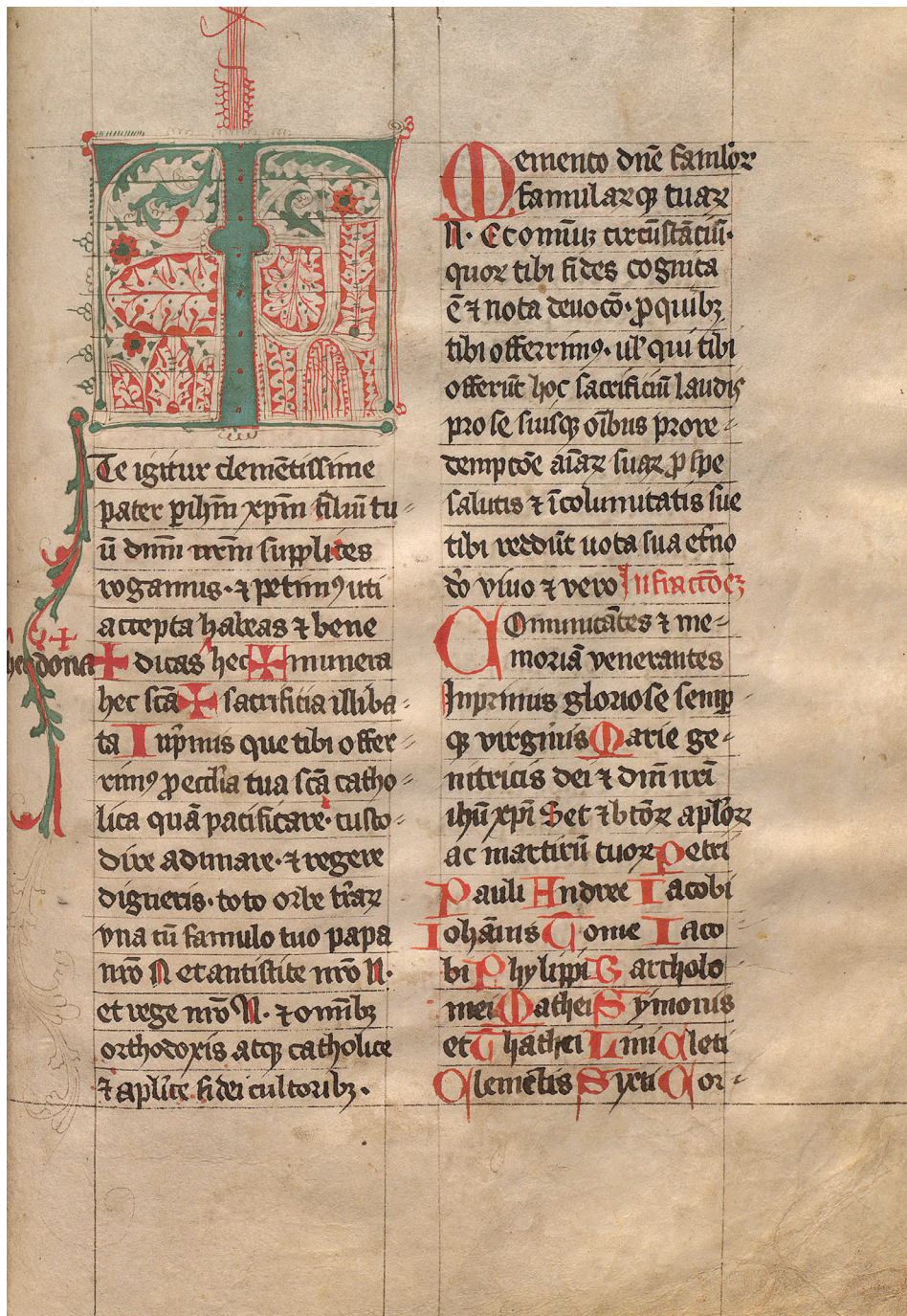
Crvenim manjim inicijalom O u istom lijevom stupcu započinje zborna molitva: »Omni-potens sempiternus Deus, qui humano generi ad imitandum humilitatis exemplum, Salvatore nostrum carnem sumere, et crucem subire fecisti; concede propitius, ut et patientiae ipsius habere documenta, et resurrectionis consortia mereamur« (»Svemogući vječni Bože, poslušan tvojoj volji naš je Spasitelj uzeo tijelo, ponizio sama sebe i podnio sramotu križa. Daj da slijedimo uzor njegova poniženja, s njime zajedno trpimo i postignemo slavu uskrsnuća«).

U desnom stupcu donosi se čitanje Poslanice svetoga Pavla apostola Filipljanima 2,6-11, koje započinje manjim modrim inicijalom F: »Fratres, hoc sentite in vobis, quod et in Christo Iesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus; et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus illum exaltavit et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium et terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur 'Dominus Iesus Christus!', in gloriam Dei Patris« (»Krist Isus, trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom, nego sam sebe 'oplijeni' uzevši lik sluge, postavši ljudima sličan; obličjem čovjeku nalik, ponizi sam sebe, poslušan do smrti, smrti na križu. Zato Bog njega preuzvisi i darova mu ime, ime nad svakim imenom, da se na ime Isusovo prigne svako koljeno nebesnikâ, zemnikâ i podzemnikâ. I svaki će jezik priznati: 'Isus Krist jest Gospodin!' – na slavu Boga Oca«).

Slika 6. F. 84r

Folij 84r pripada u dio misala koji obuhvaća listove do 87v. Veliki inicijal T modrozeleno boje na podlozi s crvenim biljnim ornamentima postavljen je na početku Rimskoga kanona: »Te igitur, clementissime Pater, per Iesum Christum, Filium tuum, Dominum nostrum, supplices rogamus, ac petimus, uti accepta habeas, et benedicas haec dona, haec munera, haec sancta sacrificia illibata« (“Tebe dakle, preblagi Oče, po Isusu Kristu, Sinu Tvome, Gospodinu našem, smjerno molimo i prosimo, da primiš i blagosloviš ove darove, ove prinose, ove svete neokaljane žrtve”). Današnji službeni hrvatski prijevod Prve euharistijske molitve, u obredu Katoličke crkve na snazi od 1970., u nekim pojedinostima se razlikuje: »Tebe, milostivi Oče, smjerno i usrdno molimo po Isusu Kristu, tvome Sinu, našem Gospodinu: primi blagoslovi ove darove koje dajemo za svetu žrtvu«.

Slika 7. F. 88r

Folij 88r donosi obrasce za nedjelju Uskrsnuća. Rub lijevoga stupca ukrašen je raznobojnim biljnim ornamentima i procvjetalom granom u modroj, zelenoj i crvenoj boji. Manjim, bijelo-smeđim inicijalom oblikovanim kao biljni motiv unutar cjeline većega biljnoga elementa s margine folija, započinje introit: »Resurrexi, et adhuc tecum sum, alleluia: posuisti super me manum tuam, alleluia: mirabilis facta est scientia tua, alleluia, alleluia« (»Uskrsnuh i sada sam s tobom. Na mene si ruku svoju stavio. Čudesna je briga tvoja za me, aleluja.»)

Veliki inicijal D plave boje na zelenoj podlozi ispunjen crveno-bijelim uzorkom postavljen je na početak zborne molitve: »Deus, qui hodierna die, per Unigenitum tuum, aeternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti, da nobis, quaesumus, ut, qui resurrectionis dominicae sollemnia colimus, per innovationem tui Spiritus in lumine vitae resurgamus« (»Bože, ti si danas po svojem Jedinorođencu pobijedio smrt i nama otvorio pristup vječnomu životu. Zato slavimo blagdan njegova uskrsnuća: obnovi nas, molimo, svojim Duhom, i daj da i mi uskrsnemo u svjetlo života»).

Lijevi stupac završava manjim inicijalom kojim započinje čitanje iz Prve poslanice sv. Pavla Korinćanima 5,7-8: »Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus! Itaque epulemur, non in fermento veteri neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis« (»Očistite stari kvasac da budete novo tijesto, kao što i jeste beskvasni jer već je žrtvovana Pasha naša, Krist. Zato svetkujmo, ne sa starim kvascem ni s kvascem zloće i pakosti, nego s beskvasnim kruhovima čistoće i istine»).

Nakon toga slijedi graduale i tractus te uskrsna posljednica (sekvencija) Victime paschali (»Svetoj žrtvi uskrsnici«).

Slika 8. F 114r

Folij 114r dio je *temporalis Proprium de tempore* (ff. 88r-147v) od nedjelje Uskrsnuća do 24. nedjelje nakon Duhova. Iluminirani inicijal B modro-zelene boje s crveno-zlatnim obrubom postavljen je u lijevi stupac introita mise Presvetoga Trojstva: »*Benedicta sit sancta Trinitas atque indivisa Unitas: confitebimur ei, quia fecit nobiscum misericordiam suam*« (»Blagoslovljeno budi sveto Trojstvo i nerazdijeljeno Jedinstvo; njemu hvalu iskazujemo jer nama je pokazao svoju ljubav«).

Manji iluminirani inicijal O u desnom stupcu, s istim ali različito ukomponiranim bojama u odnosu na onaj u lijevom stupcu, postavljen je na početku zborne molitve nedjelje Presvetoga Trojstva: »*Omnipotens sempiternus Deus, qui dedisti famulis tuis in confessione verae fidei, aeternae Trinitatis gloriam agnoscere, et in potentia maiestatis adorare Unitatem*« (»Svemogući vječni Bože, koji si svojim slugama dao da u ispovijedanju prave vjere priznaju slavu vječnoga Trojstva i u moći božanskoga veličanstva štiju jedinstvo«). Manjim crvenim inicijalom F započinje čitanje iz Rim 11,33 (*Fratres*) »*O altitudo divitiarum et sapientiae et scientiae Dei! Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius!*« (»O dubino bogatstva, i mudrosti, i spoznanja Božjega! Kako li su nedokučivi sudovi i neistraživi putovi njegovi!«).

114

dn̄e nr̄a ieiunia pr̄a
nob̄ q̄s huius mune sa-
cr̄amti pur̄ificati tibi
pectus offerre **Ps̄ com**
Sp̄s ubi mult̄ spirat et
noct̄ eius audis. all̄a. h̄
nelas unde uer̄at aut quo
uadat all̄a. all̄a. all̄a. **pt̄**

P Releat nobis **co**
dn̄e diuini tua
sc̄a feruore. quo eoz
parit̄ et actu delectem̄
et gustu **ps̄ om̄ia iho**
noze sc̄a tr̄ine tr̄inita
tis Introitus

Benedicta
sit sc̄a tr̄i-
nitas at-
q̄ i diu-
sa vnitay
cofitebr̄

mur ei quia fecit nobiscū
m̄as suas **ps̄** Benedic-
mus patr̄i et filiū cū sc̄o
sp̄i. laudem⁹ et sup̄ exal-

tem⁹ eū i sc̄a **vs̄ illa ad**

O m̄ps̄ sc̄pi-
tēne d̄s q̄
dedisti fa-
milis tuis
i cōfessione uere fidei.
eterne tr̄initatis gl̄iaz
agnoscere. et ip̄otētia
magestatis tue adora-
re vnitatē. q̄s. ut eūc-
tem fidei firmitate. ab
om̄ib; semp̄ p̄tegant̄
adūsis **ps̄ d̄m̄ Ad Ro**

H **Rs̄ Gal. manos**
titudo diuiciay
sapie et sciētie dei. quaz
i cōprehēsibilia sūcū-
dicia eius. et iuestiga-
biles ue eius **Quis**
em̄ cognouit sensū
d̄m̄. aut quis cōsilia-
rius eius siuit. aut q̄s
por̄ dedit illi et retribu-
et̄ ei⁹. **Qm̄** ex ip̄o et per
ip̄m et imp̄o sūt om̄ia

Slika 9. F 115r

Folij 115r u lijevom stupcu donosi iluminirani inicijal C modro-zelene boje, postavljen na introit svetkovine Tijelova: »Cibavit eos ex adipe frumenti, alleluia: et de petra, melle saturavit eos, alleluia, alleluia, alleluia« (“Hranio ih je najboljom pšenicom, aleluja; i iz stijene ih medom nasitio, aleluja, aleluja, aleluja”).

Iluminirani inicijal D u istom lijevom stupcu i istih boja postavljen je na početak zborne molitve iste svetkovine: »Deus, qui nobis sub sacramento mirabili passionis tuae memoriam reliquisti: ríbué, quaesumus; ita nos Corporis et Sanguinis tui sacra mysteria venerari, ut redemptionis tuae fructum in nobis iugiter sentiamus« (“Bože, koji si nam u divnom sakramentu ostavio spomen svoje muke: daj nam, molimo, da tako častimo sveta otajstva Tvoga Tijela i Krvi, da neprestano osjećamo u sebi plodove Tvoga otkupljenja”).

Inicijal F crvene boje na početku desnoga stupca postavljen je na početku čitanja za Tijelovo Prve poslanice Korinćanima 11,23-34: »Fratres enim accepi a Domino quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Iesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Accipite, et manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem« (“Doista, ja od Gospodina primih što vama predadoh: Gospodin Isus one noći kad bijaše predan uze kruh, zahvalivši razlomi i reče: ‘Ovo je tijelo moje – za vas. Ovo činite meni na spomen.’”).

115

trinitatis eiusdemque in
dum due unitatis co
fessio p̄ dñs **In festo**
corpus xpi introitus

Manavit
eos exadi
pe similiti
alla. ⁊ de

petra melle saturavit eos
alla. alla. alla **ps̄** Exul
tate deo adiutori mō
nihilate deo iacob **v̄** Glā

Quis qui
nobis
sub sa
cramento

mirabili passionis
tue memoria; reliq̄
sti tribue q̄s. ita nos
corpus ⁊ sanguis tui
sacra mysteria uene
rari. ut redēptōnis
tue fructū inobis
ingit sentiam⁹ **Q̄**

Ad Corinthios

Heres Ego accepi
ad dño quod ec
tradidi uob. qm̄ do⁹
yhs i qua nocte tra
debat accepit panē.
⁊ grās agēs: fregit
⁊ dixit Accipite et
māducate. hoc est
corpus meū. qd̄ pro
bis tradet. hoc facite
ī meā gmemoracionē
Simile ⁊ calicē p̄ q̄
cena uir dices hic ca
lix nouū testm̄ ē ī meo
sanguine hoc facite q̄
cūcūq; bibetis ī meā
gmemoracionē Quo
cūcūq; em̄ māducabi
tis panē hūc. ⁊ calicē
bibetis. mortē dñi
amiciabitis donec ue
niat Itaq; q̄cūq; mā
ducauit panē ul' bibe
rit calicē dñi i digne
reus est corpus ⁊ san

eius q̄ gloriosissimi corporis ⁊ sanguinis dñi nū ihu xpi misterius
nobiscum manere uoluit da uobis q̄s eius preleuciam corporalem
ita uenerari in terris ut de uisione eius gaudere meam in celo.

Slika 10. F. 195v

Na listu 195v je crvenim slovima ispisan kolofon u kojem se spominje naručitelj misala »frater Damianus de Flumine« i pisar Iohannes Saxo: »Anno Domini MCCCCLXIII. In festa (sic) sanctorum Cosmae et Damiani. Hunc librum fecit scribere frater Damianus de Flumine ad honorem omnipotentis Dei [...] Et specialiter pro remedio animae ipsius ac omnium fidelium defunctorum, scriptus per manus fratris Iohannis Saxo, sit laus et gloria Christo [...] Anno Domini MCCCCLXIII« (”Godine Gospodnje 1464. na blagdan svetih Kuzme i Damjana, ovu knjigu dao je da se napiše brat Damianus iz Rijeke, na čast Svemogućega Boga [...] I posebno za spasenje svoje duše i duša svih vjernih pokojnika, napisana rukom brata Iohannes Saxa. Budi hvala i slava Kristu [...]).

reos nos esse cognosti
mus bñi Chrysozomi mir
tatis tui intercessionibus
libem. **p. Sec.** Oblatis
qs dne placare numeribz
7 intercedente bño Chryso
gono misere tuo acunctis
nos defende piculis. **p.**

Compl. **G** m dne pcepto
ne sacramenti 7 a nostris
mitem occultis 7 abhos
tui libem missionis. **p. co.**

In festo scē katherine X.

Deus qui cecidisti **oro.**
legem moysi i simi
tate motis synai 7 i eode
loco corpus bñe katherine
virginis ac miris tue per
scos anglos tuos mira
biliter collocasti: tribue
qs ut eius mitem 7 preci
bus ad motem ututum
qui xpc est pervenire vale
amus. **p. co. Sec.** **M**nia
dne sacrificij pntis que
tibi offerim? in honore
scē katherine Xgis ac

miris tue. fiant nob qs
eius pntis: vita ppetua.
7 te devante salus in
finita. **p. co. apl.** **S**up
tis domie salutis ete
ne subsidis simpliciter
tepcamur. ut sicut li
quor qui de meibus bñe
katherine Xgis ac mi
tatis tue misere manat.
7 languitorz corpa sa
nat. sic eius oratio tue
tas a nobis iniquitates
expellat. **p. co.**

Anno dñi m. cc. lxxviii.
In festa scōz Cosme 7
Damiani hñc librus
fecit scribere et fieri Dam
ianus de fluvio ad hono
rem omnipotentis dei ac
gloriosae 7 i temeritate
Xgis marie. et spena
lit p remedio aie ipi
ac omni fidelium te fac
toz scriptus p manus
frs iohis saxo sit lau

Slika 11. F. 106v

Folij 106v donosi obrasce za svetkovinu Duhova (Pedesetnice), čija se važnost u liturgijskom životu očituje bogatim rascvjetalim ukrasom crvene, zelene i modre boje na lijevoj rubu lista i na donjem dijelu lista. Manji iluminirani inicijal S modre boje na crvenoj podlozi postavljen je u lijevom stupcu na početku molitve: »Sancti Spiritus, Domine, corda nostra mundet infusio et sui roris intima aspersione foecundet« (”Izljev Duha Svetoga neka očisti naša srca i oplodi nutarnjim škropljenjem svoje rose”).

U istom lijevom stupcu veći iluminirani inicijal S modre boje na crvenoj podlozi postavljen je na početak introita za Duhove: »Spiritus Domini replevit orbem terrarum, Alleluia. Et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. Alleluia« (”Duh Gospodnji ispunja svemir, aleluja. I sve što on drži ima dar govora. Aleluja”).

Ispod toga, u istom lijevom stupcu veći je iluminirani inicijal D crvene boje na modroj podlozi, postavljen na početku zborne molitve za Duhove: »Deus, qui corda fidelium Sancti Spiritus illustratione docuisti: da nobis in eodem Spiritu recta sapere, et de eius semper consolatione gaudere« (”Bože, Ti si srca vjernika prosvijetlio svjetlom Duha Svetoga. Daj da u tom istom Duhu spoznajemo što je pravo i vazda se njegovoj utjesi radujemo”).

Desni stupac donosi čitanje Djela apostolskih 2,1-11: »Et cum compleretur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco. Et factus est repente de caelo sonus tamquam advenientis spiritus vehementis et replevit totam domum, ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispertitae linguae tamquam ignis, seditque supra singulos eorum; et repleti sunt omnes Spiritu Sancto et coeperunt loqui aliis linguis, prout Spiritus dabat eloqui illis. Erant autem in Ierusalem habitantes Iudaei, viri religiosi ex omni natione« (”Kada je napokon došao dan Pedesetnice, svi su bili zajedno na istom mjestu. I eto iznenada šuma s neba, kao kad se digne silan vjetar. Ispuni svu kuću u kojoj su bili. I pokažu im se kao neki ognjeni razdijeljeni jezici te siđe po jedan na svakoga od njih. Svi se napuniše Duha Svetoga i počеше govoriti drugim jezicima, kako im već Duh davaše zboriti. A u Jeruzalemu su boravili Židovi, ljudi pobožni iz svakoga naroda pod nebom”).

POPIS IZVORA

Arhivsko gradivo

British Library, London

Misal MS 2907, fond Harley.

Državni arhiv u Rijeci

HR-DARI-250. Samostan reda pustinjaka sv. Augustina.

Protocollum conventus Fluminensis Ordinis eremitarum s. patri Augustini ad s. Hieronymum.

Katalog deren bei den 28-ten May 788. aufgehobenen in dem freyen komerzial District liegenden Augustiner Kloster zu Fiume vorgefunderen Büchern.

Österreichische Universitätsbibliothek, Wien

II 351.241. Diplomatarium monasterii sancti Hieronimi ordinis eremitarum sancti Augustini in terra Fluminis sancti Viti.

Österreichische Nationalbibliothek, Wien

Handschrift 8236.

Handschrift 8461

Handschrift 10214p.

Sveučilišna knjižnica u Rijeci, Rara, inkunabule i rukopisi

Ljudevit Josip Cimiotti-Steinberg, Publicopolitica Terrae Fluminis S. Viti adumbratio historice ac diplomatice illustrata.

Literatura

A Catalogue of the Harleian Manuscripts, in the British Museum: With Indexes of Persons, Places, and Matters: Vol. II. London: British Museum, 1808.

Alexander, Jonathan J. G. *Medieval Illuminators and their Methods of Work.* New Haven: Yale University, 1993.

Armanda, Ivan. "Dolazak dominikanaca u Rijeku i prva dva desetljeća njihova samostana sv. Jeronima (1951.-1971.)." *Časopis za suvremenu povijest* 50, br. 2 (2018): str. 305-334.

Backhouse, Janet. *The Illuminated Manuscript*. London: Phaidon, 2006.

Badurina, Anđelko. *Illuminirani rukopisi u Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1995.

Blažeković, Tatjana. "Katalog biblioteke bivšeg samostana reda sv. Augustina u Rijeci." *Bibliotekar* 17, br. 1-2 (1965): str. 24-33.

Biblija: Stari i Novi zavjet. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2023.

"Cataloguing the Harley Manuscripts." *British Library*. Pristupljeno 2. srpnja 2025. <https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2019/05/cataloguing-the-harley-manuscripts.html>.

Deković, Darko. *Istraživanja o riječkome glagoljaškom krugu*. Zagreb: Matica hrvatska, 2011.

Depoli, Guido. "Aggiunta all'inventario dell'archivio degli Agostiniani." *Bullettino della deputazione fiumana di storia patria* 2 (1912): str. 131-133.

Gavigan, John Joseph. *The Austro-Hungarian Province of the Augustinian Friars 1646-1820: II*. Roma: Analecta Augustiniana, 1975.

Gavigan, John Joseph. *The Austro-Hungarian Province of the Augustinian Friars 1646-1820: III*. Roma: Analecta Augustiniana, 1976.

Gigante, Silvino. "Gli Agostiniani del convento di S. Girolamo." *Bullettino della Deputazione fiumana di storia patria* 1 (1910): str. 16-96.

Hamel, Christopher de. *A History of Illuminated Manuscripts*. Oxford: Phaidon, 1997.

Herljević, Antun. "Arhiv augustinskog samostana u Rijeci." *Jadranski zbornik* 7 (1969): str. 435-459.

Hranitzky, Katharina. "Berthold Furtmeyr: Zuschreibungs und Werkstattfragen." U *Wege zum Illuminierten Buch: Herstellungsbedingungen für Buchmalerei in Mittelalter und fruher Neuzeit*, ur. Christine Beler i Evelyn Theresia Kubina, str. 148-176. Wien: Bohlau, 2014.

Kobler, Giovanni. *Memorie per la storia liburnica di Fiume I*. Rijeka: Stab. Tipo-lit. Fiumano di E. Mohovich, 1896.

Kobler, Giovanni. *Memorie per la storia liburnica di Fiume III*. Rijeka: E. Mohovich, 1896.

Matejčić, Radmila. *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*. Rijeka: Riječki izdavački centar, 1988.

Medved, Marko. "Augustinci pustinjaci riječkog sv. Jeronima u 15. stoljeću." *Radovi: Zavod za hrvatsku povijest* 51, br. 1 (2019): str. 159-176.

Medved, Marko. "Incuria et vandalismus – sudbina arhiva augustinskoga samostana sv. Jeronima u Rijeci." *Arhivski vjesnik* 62 (2019): str. 85-105.

Medved, Marko. "Nepoznati hospital augustinaca pustinjaka riječkog sv. Jeronima: Prilog povijesti medicine u Rijeci." *Acta medico-historica Adriatica* 17, br. 2 (2019): str. 195-212.

Medved, Marko. *Filius conventus Fluminensis: Augustinci pustinjaci sv. Jeronima u Rijeci*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet, 2020.

Münch, Birgit. "Bämmler, Johann." U *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, ur. Graeme Dunphy, str. 140. Leiden: Brill, 2010.

Rimski misal obnovljen prema odluci Svetog ekumenskog Sabora drugog vatikanskog a proglašen vlašću pape Pavla VI. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2020.

"Saxonijs (Saxe, Saxo), Johannes." U *Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck* 9, ur. Dieter Lohmeier, str. 336. Neumünster: Wachholtz, 1991.

Torcoletti, Luigi Maria. *La chiesa e il convento degli Agostiniani di Fiume*. Rijeka: Stabilimento Tipografico de La Vedetta d'Italia, 1944.

Under the Influence: The Concept of Influence and the Study of Illuminated Manuscripts, ur. Alixe Bovey i John Lowden. Turnhout: Brepols, 2007.

Watson, Andrew G. *Catalogue of Dated and Datable Manuscripts c. 700-1600 in The Department of Manuscript The British Library I-II*: London: The British Library, 1979.

Summary

THE 1464 MISSAL OF THE AUGUSTINIAN MONASTERY OF ST. JEROME IN RIJEKA (BRITISH LIBRARY, MS 2907)

The Church of St. Jerome in Rijeka, together with its monastery, where the Dominicans have been based since 1951, was built in the Middle Ages by the Augustinians. The *Ordo Eremitarum Sancti Augustini* was the first monastic community in the city of Rijeka. In Croatian historiography, the history of the Augustinian Hermits is not well known, especially considering their medieval presence throughout the country. In Rijeka, the monastery and church were built for the Augustinians in the 14th century by the Counts of Duino, and were completed in the early 15th century by the Counts of Walsee. Until the monastery was closed in 1788 as part of the reforms of Joseph II, the Augustinians left their mark on Rijeka and its surroundings not only in religious and economic, but also in cultural terms. The author describes a manuscript from the British Library in London, shelfmark MS 2907, which belongs to the Harley Collection, one of the founding collections of the British Library. It is a handwritten and illuminated liturgical book in Latin that had previously been incorrectly attributed to the Augustinian monastery in the Italian town of Ceccano. In London, the Latin toponym for the city of Rijeka, *Flumine*, was mistakenly associated with the monastery of Santa Maria a Fiume in Lazio, Italy. By demonstrating that the missal actually originated from the Augustinian monastery of St. Jerome in Rijeka, which was active in the city from the mid-14th century until the late 18th century, the author points out that the two priors mentioned in the missal were, at that time, heads of this Rijeka monastic community. The missal, completed on 26 September 1464, by Johannes Saxo at the request of the prior of Rijeka's Augustinian monastery, contains several colored illuminations, some of which are reproduced in the article alongside transcriptions of the texts. The dispersal of the monastery's library holdings, which occurred both during its existence and after its dissolution, explains why part of the cultural achievements of the Augustinian monastery in Rijeka have remained unknown to historiography and the wider public until today. To the best of our knowledge, this missal is the oldest preserved liturgical book from Rijeka. We cannot say with certainty anything definite about the reasons why the missal from Rijeka ended up in the Harley Collection in London. We do not know the reasons or circumstances under which the missal left the Augustinian Monastery of St. Jerome in Rijeka. However, given the time of its acquisition, recorded at the top of folio 1r in the note *20 die Februarii, AD 1724/25*, something can be said about the context of that period for the Augustinians in Rijeka. Although there is no detailed evidence that the sale of the valuable missal was caused by the need for financial resources, the fact remains that during the third decade of the 18th century the monks of Rijeka devoted all their efforts to a major financial undertaking: the expansion of the

monastery. They succeeded in this, as the foundation stone for the new wing of the monastery was laid on 24 May 1726, after which construction work on the monastery continued for several years. Although the important role of monasticism in the culture of the medieval Church and society is well known, historiography has, until recently, not devoted sufficient attention to the study of the Augustinians in Rijeka, primarily because of the scattered source materials. As a result, it has been difficult to determine in detail the concrete indicators of the cultural contribution of St. Jerome's, apart from architecture and the altarpieces of the partly preserved monastery. The negative consequences of the Josephinist suppression of the monastery on the Augustinian archival materials from Rijeka have already been noted, but it had not been evident that among the previously unknown written heritage there was also a very valuable missal – apparently the oldest preserved one used in Catholic liturgy in the city of Rijeka.

Keywords: *Order of Augustinian Hermits; British Library; Monastery of St. Jerome in Rijeka; illuminated missals; British Library; Catholic Church; city of Rijeka*

Translated by Marijan Bosnar